

Галина Гримашевич,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри

української мови та методики їх навчання,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

e-mail: h_hrymashevych@ukr.net

УКРАЇНЬСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ НАПРЯМІВ ЛІНГВІСТИКИ

Українська мова – це тривимірне явище: просторове, часове й суспільне, тому лінгвістичні дослідження здійснюються у трьох напрямках: територіальному (просторовому) – геолінгвістика, часовому (хронологічному) – хронолінгвістика, суспільному (соціальному) – соціолінгвістика. За європейською традицією, діалектологія – складова геолінгвістики, відповідно, українська діалектологія – частина української геолінгвістики, яка, як зазначає Г. Аркушин, пройшла довгий і складний шлях – від першої у світі лінгвогеографічної карти К. Михальчука (1872 р.) до великого багатокольорового національного Атласу української мови [1, с. 58] та низки інших регіональних атласів, які репрезентують просторову варіативність української діалектної мови.

Глобалізаційні процеси, які сьогодні пронизують наше суспільство, впливають на лінгвістику, зокрема й на діалектологію, адже іноді складається помилкове враження про те, що діалектологія (говіркознавство) втрачає свою актуальність, що вона вже досягла свого апогею й майбутнього не має, оскільки поступається новим напрямом дослідження лінгвальних явищ, які завойовують позиції в сучасному мовознавстві. Звичайно, такі думки не мають під собою підстав, бо діалектологія – це наука сучасного модерного мовознавства [2, с. 247], це своєрідний бар'єр на шляху втрати національних духовних цінностей, мовної ідентичності, це спосіб ідентифікації в мовному втіленні окремих етнічних груп українців, адже діалекти – акумулятори національної пам'яті народу (діахронна діалектологія), показчик сучасного стану говіркового мовлення на різних теренах українського діалектного континууму (синхронна діалектологія) та провідники, дороговказ до майбутнього українського народу та його мови (перспективна діалектологія). Водночас дослідження

динаміки українських діалектів, яка зумовлена передовсім екстралінгвальними чинниками, завжди буде актуальним і даватиме вченим цінний матеріал для вивчення. З огляду на зазначене українська діалектологія в сучасних умовах набуває нових тенденцій розвитку, діалектологи для дослідження говіркових явищ застосовують нову методологію та інтерпретацію їх у зв'язку з іншими напрямками науки

Мета нашої розвідки – окреслити взаємозв'язки діалектології як науки модерного мовознавства з новітніми напрямками лінгвістики в сучасному глобалізаційному суспільстві.

Опрацювання низки джерел, дослідження стану української діалектології в загально лінгвістичному українському контексті дає підстави зауважити, що сучасна діалектологія пов'язана насамперед із такими напрямками сучасної лінгвістики, як:

1. Етнолінгвістика, оскільки це галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін.; це такий напрям у мовознавстві, який орієнтує дослідників на розгляд співвідношення і зв'язку мови та духовної культури, мови й народного менталітету, мови та народної творчості, їх взаємозалежності та різних видів їх кореспонденції [3, с. 178]. Упродовж останніх десятиріч превалює тенденція провадити етнолінгвістичні дослідження на діалектному матеріалі, зокрема й укладати етнолінгвістичні словники, що цілком закономірно, адже діалекти – це репрезентанти духовної культури, утіленої в говірковому слові, тому діалектологічний складник в етнолінгвістиці став найважливішим.

2. Еколінгвістика. Розгляд проблем української діалектології в контексті еколінгвістики засвідчує про взаємозв'язок і взаємовплив цих двох гуманітарних галузей, адже екологічні проблеми неминуче призводять до змін у говорах, впливають на ареали діалектів, їхню цілісність. Швидкоплинність, змінність мовної ситуації з огляду на екологічні проблеми спонукає до запису цінних мовних і культурних свідчень на різних теренах українськомовного діалектного континууму, адже вони через кілька років можуть бути втрачені безповоротно. В українській

діалектології виникає проблема екодискурсу – запису діалектних текстів на екологічні теми, у яких порушено проблеми довкілля, зокрема про природу, стан навколишнього середовища тощо. Зокрема, для території Середнього Полісся сьогодні актуальним є запис текстів про природу, ліси, рослинний і тваринний світ, представлений у них, бо нищівне вирубування лісів спричиняє невідворотні зміни в лісовому ландшафті, призводить до зникнення величезної кількості рослин, міграції тварин, а це, цілком закономірно, стане поштовхом до змін у діалектному мовленні поліщуків, зникнення низки раритетних назв на позначення рослинного та тваринного світу. Невтішна демографічна ситуація в сільській місцевості (зменшення народжуваності, міграційні процеси, від'їзд молоді в міста й за кордон, відхід у вічність представників старшого покоління – носіїв культури, мови, ментальності, світогляду певної етнічної групи), зникнення у зв'язку з цим із карти України низки населених пунктів неминуче впливають на діалектне мовлення, яке трансформується, частково нівелюється, зазнає впливу літературної мови та інших мов і діалектів.

3. Соціолінгвістика. Традиційно в процесі вирішення діалектологічних проблем діалекти диференціюють на територіальні та соціальні, причому основне місце відводять першим, іноді вважаючи, що діалектологія в нас сільська, хоча ті самі представники сільського населення сьогодні стають жителями міст, привносячи свої говіркові риси в мовлення міського простору. У зарубіжній діалектології актуальним напрямом наразі є соціолінгвістична діалектологія та словникарство, а одним із перспективних напрямів соціолінгвістичної діалектології є урбодіалектологія — діалектологія міста. На нашу думку, сучасні міграційні процеси дають доволі підстав для виокремлення нового напрямку в українській діалектології – соціолінгвістичної діалектології.

4. Лінгвокультурологія. Ця наука вивчає фіксацію в мові, етнотекстах духовної та матеріальної культури народу, тобто культурно значимої інформації: збережених у колективній пам'яті як народу загалом, так й окремих етнічних груп зокрема символічних способів матеріального та духовного усвідомлення світу, норм, звичаїв, обрядів, міфів, вірувань, забобонів тощо.

Взаємозв'язку діалектології з лінгвокультурологією сприяє текстоцентризм діалектологічних студій кінця XX – початку XXI ст., усвідомлення евристичного потенціалу діалектних текстів як найнадійнішого джерела для дослідження українських діалектів та репрезентанта культури певних етнічних груп українців.

5. Когнітивна лінгвістика. Ця гуманітарна галузь розглядає мову як знаряддя кодування та трансформації знань, досліджує мовні форми, пов'язані зі структурами людських знань, та як вони представлені у свідомості людини, вивчає роль мови в здійсненні процесів пізнання та осмислення світу [3, с. 258–259]. Розвиток когнітивної лінгвістики та діалектології сьогодні потребує виокремлення нового аспекту діалектології – когнітивної діалектології, дослідження якої уможливить формування схеми когнітивних досліджень, що дасть змогу описати відомості носіїв говірок, які можна вважати резервуаром національної свідомості, що набуває актуальності з огляду на текстоцентризм сучасних діалектологічних досліджень. Отже, працюючи в царині когнітивної діалектології, учені мають зосередити свою увагу на категоріях діалектного тексту, з'ясувати когнітивні виміри текстів говірок з опертям на концепти.

6. Корпусна лінгвістика. Методи та інструментарій цього напрямку сучасної лінгвістики можна застосувати до методики дослідження діалектних текстів, що уможливить комплексність діалектологічного дослідження, його масштабність, частотну перевіреність і обґрунтованість висновків, їхню прозорість, а також швидкість отримання результатів. З огляду на зазначене постає проблема формування корпусів української діалектної мови та розвиток такого напрямку в діалектному словникарстві, як корпусна лінгвістика, а також виокремлення нового напрямку – корпусної діалектології.

7. Комп'ютерна лінгвістика. Комп'ютерне діалектне словникарство сьогодні потребує негайного розвитку, оскільки лексикографічні діалектні видання, які репрезентують лексичне багатство українських говірок, видають надзвичайно малими накладками, зазвичай у друкованому вигляді вони недоступні широкому загалу користувачів, насамперед діалектологам. Електронні діалектні словники значно розширюють можливості діалектного слова, оскільки дають змогу представити звукові та

графічні файли, ілюстрації тощо, поєднати словник із лінгвогеографічним виданням – атласом, створити словник-конкорданс, яким зможуть користуватися всі зацікавлені в цьому напрямі дослідження з огляду на його доступність.

8. Анклавна лінгвістика. У зв'язку зі значними міграційними процесами, спричиненими війною в Україні, велика кількість українців опинилася поза межами України, хоча зберегла своє діалектне мовлення, що актуалізує виокремлення нового напрямку – анклавної діалектології, основне завдання якої – вивчати говірки не материкової України, а анклавні, розташовані поза межами України.

9. Психолінгвістика. Зв'язок діалектології з психолінгвістикою полягає в тому, що теорія мовленнєвої діяльності як її складник включає, крім понять мови й мовлення, категорію мовця – представника певної етнічної спільноти й водночас унікальну мовну особистість [3, с. 539], що важливо в контексті дослідження ідіолекту говірконосія та актуалізації психолінгвістичного напрямку в діалектології та діалектографії.

Отже, сучасна українська діалектологія, зберігаючи, з одного боку, традиційну методологію та принципи дослідження говіркових явищ, з іншого – переходить на новий рівень інтерпретації діалектних одиниць у взаємозв'язку з іншими напрямами науки, що значно розширює межі її функціонування.

Список використаних джерел

1. Аркушин Григорій. Дворівневе та додаткове картографування у регіональних атласах. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр.* / відпов. ред. І. В. Сабадош; відпов. за вип. О. Миголинець; ред. кол.: В. В. Барчан, Л. О. Белей, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород, 2008. Вип. 12. Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. С. 58–60

2. Лизанець Петро. Діалектологія як наука сучасного модерного мовознавства. *Діалектологічні студії. 3. Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів, 2003. С. 247–256.

3. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820, [2] с.: іл.

